

Ruumiillinen poikkeavuus ja ruumiillinen esittäminen nganasanien *šükse*-perinteessä

Erään toisinnon multimodaalinen analyysi

Kaisla Kaheinen

Tässä artikkelissa käsittelen kehonkieltä osana kerrontaa ruumiillisen poikkeavuuden ja hiljaisuuden teemoja käsittelevässä folkloretekstissä. Artikkelini edustaa uutta näkökulmaa Pohjois-Siperiassa laajalti esiintyvään kadonneita kansoja koskevaan suulliseen perinteeseen. Osoitan multimodaalisen analyysin avulla, kuinka kehonkieli liittyy puheeseen osana kerrontatapahtumaa.

Keskellä Pohjois-Siperiaa Jäämereen työntyvän Taimyrin niemimaan rannikko on ollut historiallisesti tunnetuna aikana käytännössä vailla pysyvää ihmisasutusta. Taimyrin keski- ja pohjoisosia perinteisesti asuttaneitten nganasanien jutaamareitit eivät etnografi Andrei Aleksandrovitš Popovin mukaan 1930-luvulla ylittäneet pohjoisessa ranni-

kolle saakka, jonka ympäristön hän kuvaa olevan kasvillisuudeltaan erittäin karua seutua (Popov 1948, 10–14; ks. myös liite 1). Nganasanien suullisen perinteen mukaan Taimyrin pohjoisella rannikolla kuitenkin asui aiemmin kansa, josta he käyttävät muun muassa nimityksiä *šükse* tai *šübsi*, ja jonka edustajia esiintyy toisinaan nganasanien historiallisiksi miel-

letyissä *jürimi*-kertomuksissa. Käytän artikkelissani kirjoitusasua *šükse*, sillä se vastaa tarkastelun kohteena olevassa tekstissä esiintyvää muotoa.

Tyypillisesti *šükse*-ihmisiä kuvataan kertomuksissa seuraavasti: he asuvat rannikolla joko maamajoissa tai samanlaisissa kodissa eli peuran nahoilla peitetyissä kartion muotoisissa asumuk-

sisä kuin nganasanitkin, heillä on mahdollisesti poroja, mutta he eivät tunne kalastusta eivätkä syö lihaa vaan elävät ainoastaan nuuhkimalla sitä, heillä on erikoiset vaatteet, ja lisäksi he ovat ruumiillisesti poikkeavia; joko heillä on vain yksi käsi ja yksi jalka tai ei päätä ollenkaan, ja ennen kaikkea heillä ei ole sukuelimiä. Viimeksi mainitun ominaisuutensa vuoksi he pelkäävät ja vieroksuvat ihmisiä, joilla on sukuelimet. *Šūkše*-ihmiset esitetään nganasanien kertomuksissa usein naiiveina ja pelokkaina mutta toisaalta helposti suuttuvina ja vihamielisiksi ryhtyessään vaarallisina. (Dolgi 1976, 27; Labanauskas 2019, 48–52.) Nganasanien mukaan *šūkše*-ihmiset ovat hävinneet ”veden taakse”, mutta heille kuulunutta esineistöä kuten koruja, rekiä ja asumuksia saattaa yhä löytyä tundralta, jolloin nämä myös tunnustetaan ja nimetään selvästi ei-nganasanilaisiksi (Hlobystin 1969, 141; Simtšenko 1976, 63–64; Labanauskas 2019, 48–52). *Šūkše*-perinteen teemoissa näkyy selkeitä yhteneväisyyksiä sekä nganasanien folkloressa niin ikään esiintyviin ihmissyöjähahmoihin (ngan. *šigi’ə* ja *baruši*) että muiden Pohjois-Siperian kansojen kertomusperinteissä kuvattuihin poikkeuksellisiin kansoihin kuten esimerkiksi tundranenetsien *sihirtjoihin* (TN *syixərtə*) ja komien ja venäläisten kertomuksissa esiintyviin

tšuudeihin (ven. *чуды*) (ks. mm. Saarikivi 2007, 53–57; Laptander 2020; Koroleva & Krotova-Garina 2021, 21–28; Lukin 2021) ja jakuuttien ”tuuleksi muuttuneisiin” heimoihin (Bravina & Petrov 2018).

Kielitieteilijä Larisa Leisiön (2016, 50–51) mukaan nganasaneja on niin hallinnossa kuin tutkimuksessakin usein tarkasteltu kaukaisen ”arktisen periferian” asukkaina, mikä edustaa tietenkin ulkopuolista näkökulmaa. Käsitys nganasaneista ja heidän kulttuuristaan ja kielestään arkaaisina, kaukaisina ja vieraina toistuu myös heitä käsittelevässä tutkimuksessa, joka tämänkin artikkelin tavoin on tyypillisesti yhteisön ulkopuolisten tutkijoiden tekemää ja julkaistaan vierailta kielillä yhteisön jäsenille saavuttamattomissa kanavissa. Myös aiemmat *šūkše*-perinteen tulkinnat edustavat pitkälti ulkopuolista näkökulmaa. Aiemmassa tutkimuksessa nganasanien *šūkše*-perinnettä on käsitelty historioivasta näkökulmasta, joka tulkitsee ne lähinnä mytologisoituneiksi kuvauksiksi menneestä (esim. Dolgi 1976, 27; Simtšenko 1976, 63–64). Kun kertomuksia tarkastellaan esitystilanteesta irrotettuina, esimerkiksi puhtaaksi kirjoitettuna, venäjäksi käännettynä tai lähemmäs venäjän kirjallista standardia muokattuna tekstinä kuten nganasanien *šūkše*-kertomuksia on aiemmin käsitelty (esim. Dolgi 1976, 156–159; Labanauskas 2019, 48–52), suuri osa niiden tilanteista piirteistä ja etenkin esiintyjän ja yleisön välisestä vuorovaikutuksesta kuitenkin menetetään (vrt. Lukin 2023). Vuorovaikutustilanteen näkökulman ohittava tutkimus synnyttää siten yksipuolisemman näkökulman teksteihin eikä välttämättä mahdollista lainkaan niille kerrontahetkellä annettujen kulttuuristen merkitysten tutkimista.

Tässä artikkelissa käsittelen yhtä *šūkše*-perinnettä edustavaa tekstiä, joka on tallennettu Ust-Avamin kylässä Taimyrin niemimaalla syksyllä 1996. Tallenne on 9 minuuttia 40 sekuntia pitkä video, jonka on kuvannut kielitieteilijä ja samojedikielten tutkija Jevgeni Helimski, ja jolla esiintyy hänen lisäkseen kaksi nganasanin puhujaa, mies ja nainen. Nganasanin tutkimuksessa vakiintuneen käytännön mukaisesti käytän heistä nimikirjaimia KD ja TF. (Vrt. Szeverényi & Wagner-Nagy 2022, jotka nimeävät kaikki korpuksensa puhujat sukunimen, isännimen ja etunimen alkukirjainten yhdistelmällä. Helimskin aineiston tapauksessa isännimet eivät ole tiedossa.¹⁾ Tallenteen alussa Helimski pyytää KD:aa ja TF:ää puhumaan *šūkše*-kansasta (”– – *рассказать про сюкке!*” – ”kertokaa *šūkše*-ihmisistä!”) mikä käynnistää keskustelun, johon sisältyy toisinto *šūkše*-kertomuksesta KD:n esittämänä. Tallenne sisältää ”var-

sinaisen” kertomuksen lisäksi runsaasti vuoropuhelua Helimskin ja molempien puhujien välillä sekä ei-sanallista viestintää kuten eleitä ja ilmeitä sekä erityisesti kertomuksen teemoihin liittyviä pantomiimeja ja muita ruumiillisia esityksiä. Tallenteen kielet ovat nganasani ja venäjä, joista jälkimmäinen sisältää nganasanin puhujien tapauksessa runsaasti ei-standardikielisiä piirteitä. Kaikkien puhujien puheessa esiintyy koodinvaihtoa eli tilanteista vaihtamista kahden kielen välillä (ks. Lin & Li 2012).

Kaikki edellä mainitut kielelliset ja ruumiilliset eleet ovat vuorovaikutuksellisia resursseja, joita puhujat hyödynivät ylläpitäessään keskustelua ja neuvotellessaan sen tavoitteista ja merkityksistä sekä omista rooleistaan osallistujina (Couper-Kuhlen & Selting 2017, 27–30). Ilmeiden, eleiden, katseen ja puheen lisäksi keskeisiä vuorovaikutuksen resursseja ovat myös vuorottelu eli puheenvuoron vaihtuminen puhujien välillä, tauot eli kohdat, joissa sen hetken puhuja ei sano mitään sekä erilaiset epäroinnin ilmaukset kuten täytesanat ja sanahaut (Schegloff 2007, 3–7, 144; Fox 2010, 1–2). Käytän artikkelissani tallenteen analysoimiseen vuorovaikutuslingvistiikan menetelmiä, joiden avulla selvitan, kuinka puhujat hyödyntävät käytössään olevia vuorovaikutuksellisia resursseja kertomuksen jaka-

miseen ja sen kulttuuristen ja tilanteisten merkitysten välittämiseen. Keskityn erityisesti ruumiillisuuteen, joka on sekä *šükse*-perinteessä toistuva teema että olennainen osa kasvokkaista vuorovaikutusta. Analysoin, kuinka puhujat käyttävät ruumiillisia resursseja kuten eleitä, pantomimiikkaa ja kehon asentoa vuorovaikutustilanteen rakentamiseen ja kertomuksen teemojen esittämiseen (ks. mm. Kendon 2004; Hayashi 2005; Stivers & Sidnell 2005; Müller 2014). Tarkastelen, kuinka esittävät eleet nivoutuvat yhteen puheen kanssa kerronnan resursseina ja vuorovaikutustilanteen jatkuvuutta ylläpitävinä keinoina.

Vaikka vuorovaikutuslingvistinen ja keskusteluanalyttinen tutkimus keskittyvät tyypillisesti arkivuorovaikutukseen kuten vapaamuotoiseen keskusteluun tai asiointitilanteisiin, kertomuksen tuottaminen on yhtä lailla vuorovaikutustilanne, jonka tarkastelu nimetään tästä näkökulmasta on nähdäkseni hedelmällistä sekä nganasanin kieliyhteisön että suullisen perinteen tutkimuksen kannalta. Folkloristiikan tutkijat ovat 1960-luvulta lähtien argumentoineet, että folkloretekstin suullista esittämistä tulisi tarkastella omassa kontekstissaan sosiaalisena vuorovaikutustilanteena (ks. mm. Georges 1969; Ben-Amos 1971; McDowell 2018). Eri-

tyisesti mikrotason kielellisiin resursseihin keskittyvä vuorovaikutuslingvistiikka sopii hyvin myös folkloretekstin tarkasteluun tästä näkökulmasta, sillä kerontatilanne itsessään on osa vuorovaikutusta (Jefferson 1978). Nganasani on erittäin uhanalainen kieli, josta on tehty vain vähän vuorovaikutuslingvististä tai vuorovaikutukseen keskittyvää tutkimusta (ks. kuitenkin esim. Kaheinen 2019; Leisiö 2022), ja jonka dokumentaatio on keskittynyt valtavirtaisen kielipillisen kuvauksen tarpeisiin. Käsillä oleva aineisto on ainutlaatuista sikäli, että se sisältää hyvin vapaamuotoisen ja keskustelunomaisen nganasanien suullista kertomusperinnettä edustavan tekstin ja on lisäksi videomuodossa, mikä mahdollistaa tilanteisen ja multimodaalisen eli puhujien käyttämien ruumiillisen vuorovaikutuksen resurssit huomioivan analyysin. Artikkelini keskittyy yksittäiseen tekstiin eikä siten ole kaikenkattava esitys nganasanien *šükse*-perinteestä tai ruumiillisista kerronnan keinoista nganasanien folklore-esityksissä. Tavoitteenani on sen sijaan tuoda uusia näkökulmia perinteeseen, jota on aiemmin tarkasteltu lähinnä historioivasta näkökulmasta (ks. edempänä) sekä korostaa aiemmin vähän käytettyjen menetelmien mahdollisuuksia nganasanin ja muiden sen kaltaisten vähemmistökielten tutkimuksessa.

Arktinen periferia

Taimyryn niemimaalla Pohjois-Siperias-
sa elävät nganasanit² ovat maantieteel-
lisesti katsottuna Venäjän federaation
pohjoisin alkuperäiskansa ja maailman
toiseksi pohjoisin kansa. Vuoden 2020
väestönlaskennassa yhteensä 687 hen-
keä ilmoitti kansallisuudekseen ngana-
sanin (VPN 2020). Nganasanin kielellä,
joka yhdessä nenetsin, enetsin, selkupin,
kamassin ja matorin kanssa kuuluu ura-
lilaisen kielikunnan samojedilaiseen ala-
ryhmään, on uusimpien arvioiden mu-
kaan alle 100 puhujaa, ja se on vakavasti
uhanalainen (Salminen 2023, 104–105;
Wagner-Nagy 2022, 754). Nganasanien
perinteisiin elinkeinoihin kuuluivat met-
sästys (erityisesti peurojen ja hanhien)
ja kalastus. Pienimuotoista poronhoitoa
harjoitettiin tundralla liikkumisen tar-
peisiin sekä metsästyksen apuna. Nga-
nasanien perinteiset jutaamareitit seu-
rasivat villien peurojen vuotuisvaelluk-
sia. (Popov 1948.) Perinteisen šamanis-
tisen uskontonsa nganasanit ovat säilyt-
äneet läpi 1900-luvun sopeuttaen sen
käytäntöjä vallitseviin olosuhteisiin (ks.
esim. Helimski 1993/2000; Kosterkina
& Helimski 1994).

Nganasanien asuinalueet liitettiin
osaksi Venäjän tsaarikuntaa 1600-luvun
alussa venäläisten Siperian-kolonisaa-
tion myötä, mistä alkaa heidän kirjoitet-

tu historiansa. Ennen Venäjän vallanku-
mousta ja Neuvostoliiton perustamista
nganasanit elivät varsin erillään venäläi-
sestä yhteiskunnasta välttämällä kontakte-
ja venäläisiin, mikä oli sekä heidän asui-
nalueittensa perifeerisen sijainnin ja an-
karan ilmaston mahdollistamaa että ai-
nakin joiltain osin tietoinen valinta. 1600-luvulta 1900-luvun alkuun saak-
ka enimmäkseen tiedot nganasaneista ovat
peräisin veroluetteloista, joiden avulla
valvottiin Taimyryn nomadiselle väes-
tölle määrätyn turkisveron (ven. *ясак*)
maksamista (ks. Afanas’jeva 1990) se-
kä ajoittaisten tutkimusretkikuntien jä-
senten tekemistä havainnoista (Shim-
kin 1990, 39). Siirtyminen Etelä-Taimy-
ryn ylänköjen ja Pohjois-Taimyryn alan-
kojen välillä noudatteli porotaloudelle,
metsästykselle ja kalastukselle ominais-
ta vuodenvaihtoa parhaiden apajien ja
laidunten välillä ja palveli kaupankäyn-
tiä mutta myös mahdollisti tehokkaam-
man turkisveronkerääjien välttelyn (An-
derson 2000, 134–138; Ziker 2011, 245–
247). Taimyryn paikalliset väestöt kapi-
noivat ajoittain väkivaltaisestikin venä-
läistä hallintoa vastaan (Leisiö 2016, 44).

1920-luvulta lähtien neuvostojärjes-
telmä vähitellen mullisti nganasanien
elämän. Nganasanit luokiteltiin hallin-
nollisesti ”pienten pohjoisten kansojen”
joukkoon (ven. *малочисленные народы
севера*) ja integroitiin aiempaa tiukem-

min valtion hallintokoneiston yhtey-
teen (Slezkine 1992). Heidän elinkei-
nonsa pyrittiin kansallistamaan kolhoo-
sien avulla, heidän lapsensa otettiin ve-
nälaistyyppiseen kouluun, ja etenkin
1930-luvulla šamanismia tukahdutettiin
ja šamaaneja sekä muita yhteisön johta-
jia – samoja, jotka oli 1920-luvulla valit-
tu neuvostohallinnon järjestämin vaa-
lein – vainottiin ja vietiin vankileireihin
(ks. mm. Slezkine 1992; Leisiö 2016,
43–45, 49–50). Paikalliset kapinoivat
jälleen hallintoa vastaan, mutta vähitel-
len Taimyryn alkuperäiskansojen elin-
keinot siirrettiin kolhoosijärjestelmän
piiriin ja poronhoitajien perheet asutet-
tiin kyliin (Helimski 1997; Leisiö 2016,
43–45). Pohjoisia kansoja koskevan tut-
kimuksen, jota 1920-luvulla toteutet-
tiin niin kutsutun arktisen väestönlas-
kennan (ven. *приполярная перепись
населения*) yhteydessä, voi katsoa edus-
taneen tässä suhteessa pehmeämpää val-
taa, vaikka senkin tavoitteena oli väestön
hallinnointi ja ideologinen integrointi
osaksi neuvostoyhteiskuntaa (Anderson
2011; Anderson & Arzyutov 2016).
(Nganasanien folkloren tutkimuksen
historiasta tarkemmin ks. Dobžanskaja
2013; nganasanin kielen dokumen-
taatiosta ks. erityisesti Szeverényi &
Wagner-Nagy 2022.)

1970-luvulla tautiepidemia tappoi
suuren osan nganasanien poroista, mikä

johti poronhoidon lakkaamiseen ja kulttuuriseen murrokseen nganasanien keskuudessa, ja samalla myös kielen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle katkesi (Helimski 1997; Szeverényi & Wagner-Nagy 2011, 389–393; Leisiö 2016, 49). Neuvostoliiton perustamisen jälkeiset muutokset nganasanien elämässä eivät kaikilta osin olleet välittömiä, mutta suuri osa niistä tapahtui ihmisiän aikana, ja sellaisina ne ovat valtavia. 1930-luvun lopulla syntynyt nganasanin puhuja toteaaakin NSL-korpuksen (*Nganasan Spoken Language Corpus*) haastattelunauhalla: ”Moumu’ bobta’a náanditi.” – ”Maa on kääntynyt ylösalaisin” (Brykina ym. 2018, JSM_090809_Life_nar.003).

Kadonneet kansat kertomusperinteessä ja tutkimuksessa

Nganasanien suullisessa kertomusperinteessä nimitykset *šúkše*, *šúbši* ja *bojke* viittaavat tyypillisesti ihmisiin, joita nganasanien mukaan asuu Taimyrin pohjois- tai koillisosissa. Sanat *šúkše* ja *šúbši* on mitä ilmeisimmin lainattu venäjän sanasta *чукча* (mon. *чукчу*) ”tšuktsi”. *Bojke* merkitsee ”maamajaa”, joka joisain kertomuksissa toimii kansan jäsenen asumuksena (Simtšenko 1976, 63–71). Yhteys venäläiseen etnonymiin lieenee osittain vaikuttanut perinteestä esitettyihin tulkintoihin, joissa *šúkše*-kerto-

musten katsotaan viittaavan tosiasiasiallisestikin tšuktsiisiin, jotka ovat Venäjän Kauko-Idän koillisinta kärkeä asuttava kansa. Tätä yleisempiä ovat kuitenkin tulkinnat, joissa *šúkše*-kertomusten ajatellaan viittaavan johonkin tuntemattomaan, Pohjois-Siperiaa ennen nganasanien saapumista asuttaneeseen kansaan, joka olisi sittemmin sulautunut nganasaneihin. (Esim. Simtšenko 1976, 63–71; Labanauskas 2019, 49–50; Dobžanskaja 2020, 53.) Ajatus Pohjois-Siperian samojedikielisten kansojen ja esisamojedilaisen väestön välisestä vuorovaikutuksesta on esiintynyt kielitieteessä ja kulttuurintutkimuksessa ainakin 1940-luvulta lähtien (Prokofjev 1940), ja sitä on käsitelty niin kulttuurintutkimuksen (esim. Dolgih 1952, 86–87; Simtšenko 1976, 63–71) kuin kielitieteenkin (mm. Helimski 1989/2000, 24–25; Kaheinen 2023) näkökulmasta. Esisamojedilaisen väestöjen historiallinen läsnäolo Taimyriellä onkin tarjonnut tulkintakehyksen, jossa *šúkše*-perinnettä on tarkasteltu ensisijaisesti mytologisoituneena kuvauksena menneisyydestä.

Vastaavia käsityksiä kadonneista kansoista esiintyy laajoilla alueilla Venäjän pohjoisosissa muun muassa nenetsien, venäläisten, komien ja jakuuttien kertomusperinteessä. Esimerkiksi Arkangelin alueen nimistössä ja komien ja venäläisten kertomusperinteessä etno-

nyymi *tšuudi* (ven. *чудь*) viittaa alueella aiemmin eläneeseen kansaan, jonka tapojen ja fyysisten ominaisuuksien kuvataan poikenneen alueen nykyisistä asukkaista, mutta joille osa nykyisestä väestöstä toisaalta katsoo olevansa sukua (Saarikivi 2007, 53–57; Koroleva & Krotova-Garina 2021, 21–27). Tundra-nenetsit sekä Venäjän Euroopan-puoleisissa osissa että Siperiassa kutsuvat alueen aiempina asukkaina pitämiään ihmisiä *sihirtjoiksi* (TN *syixartya*) (Lukin 2011, 19; Laptander 2020). Kertomusperinnettä ja siinä toistuvaa maan alle menemisen teemaa voi verrata Vienanmeren rannikkoa pitkin 1600-luvulla purjehtineen tutkimusmatkailija Pierre Martin de La Martinièren (1671/1676, 199–202) kirjaamiin havaintoihin vaaleahiuksisista ja -silmäisistä ihmisistä, jotka asuivat luolissa, ja jotka siten poikkesivat niin ulkonäöltään kuin elintavoiltaan huomattavasti alueen myöhemmistä nenetsiläisistä asukkaista. Lisäksi varhaisissa venäläisissä kronikoissa mainitaan Petšora-joen (ven. *Печора*) suiston luolia asuttaneet *petšerat*, joiden nimitys, kuten Petšora-joenkin nimi, palautuu murrevarianttiin venäjän luolaa merkitsevästä sanasta *пещера* (Saarikivi 2007, 53–54; ks. myös Lašuk 1958). Kadonneita kansoja käsittelevä kertomusperinne vaikuttaisikin olevan laajalevikkoinen ilmiö Pohjois-Venäjällä. Folkloris-

tit Svetlana Koroleva ja Anastasija Krotova-Garina (2021, 25) yhdistävät venäläisen *tšuudi*-perinteen laajempaan slaavilaiseen kertomusperinteeseen fyysisesti poikkeavista muinaisista kansoista. Perinteeseen kuuluvien kertomusten piirteet ovat eri alueilla huomattavan yhteneväisiä huolimatta siitä, että tutkimuksessa niitä tyypillisesti tulkitaan hyvin paikallisessa kontekstissa (vrt. esim. Saarikivi 2007, 56–57).

Myös nganasanit itse vaikuttaisivat tulkitsevan *šükše*-ihmiset Taimyrin aiemmiksi asukkaiksi; esimerkiksi tundralla olevia hylättyjä rekiä ja asumuksia sekä kupariesineitä saatetaan pitää *šükše*-kansalle kuuluvina (Simtšenko 1976, 63–71). *Šükše*-perinne itsessään sisältääkin kerronnallisia elementtejä, joiden vuoksi se antautuu helposti historioivalle tulkinnalle. Esineiden lisäksi tällaisiin elementteihin kuuluu muun muassa kertomuksissa toistuva käsitys, jonka mukaan *šükše*-ihmisiä oli ennen mutta ei ole enää, sillä he ovat kadonneet, ”menneet meren taakse” (Labanauskas 2019, 48–52). Hyvin samantlaisia elementtejä esiintyy muuallakin kadonneita kansoja käsittelevässä perinteessä. Esimerkiksi tundranenetsien *sihirtjat* sijoitetaan suullisessa perinteessä tiettyihin, olemassa oleviin paikkoihin tundralla (Laptander 2020, 184–186), ja myös venäläisten ja komien pe-

rinteessä mainittujen *tšuudien* sanotaan menneen maan alle tai muuttaneen ”toisille joille” (Saarikivi 2007, 53–54). Jotkin *šükše*-tekstien motiiveista osoittautuvat ongelmallisiksi historiallisen tulkinnan kannalta, kuten se, että *šükše*-ihmisiä kuvataan usein ruumiillisesti poikkeaviksi tavalla, joka on fyysisessä todellisuudessa mahdotonta, sekä *šükše*-perinteen limittyminen tundran pahoja henkiä, *baruši*- ja *šigi’e*-ihmissyöjiä käsittelevän perinteen kanssa. Myös muiden Pohjois-Venäjän alueiden perinteessä mainitaan ruumiillinen poikkeavuus (esim. Koroleva & Krotova-Garina 2021, 25). Nganasanien suullisessa kertomusperinteessä *baruši* ja *šigi’e* ovat tundralla eläviä myyttisiä olentoja, jotka muistuttavat ulkoisesti ihmisiä lukuun ottamatta samantlaisia poikkeamia, joita *šükše*-kansalla toisinaan kuvataan olevan: *baruši*- ja *šigi’e*-olennoilla on vain yksi käsi ja yksi jalka, ainoastaan yksi silmä, tai vaihtoehtoisesti ei päätä ollenkaan, ja sen sijaan heidän kasvonsa sijaitsevat rintakehän keskellä (Dolgi 1976, 21; Simtšenko 1976, 71; Labanauskas 2019, 172–173). Olennot kuvataan usein vihamielisiksi ja pelottaviksi ja niiden sanotaan aiheuttavan sairauksia (Dobžanskaja 2020, 51).

Tyypillinen *šükše*-kertomus sisältää useita seuraavista motiiveista: päähenkilön, yleensä nganasanin, kohtaaminen *šükše*-kansan kanssa, *šükše*-kansan fyysi-

nen ja kulttuurinen omituisuus suhteessa muihin Taimyrin kansoihin, vierailu *šükše*-ihmisten asumuksessa, jossa paljastuu lisää päähenkilön mielestä kummallisia tapoja, konflikti päähenkilön ja *šükše*-kansan välillä sekä pakeneminen takaisin oman kansansa pariin. Kertomus alkaa yleensä keskeisen topiikin eli *šükše*-kansan mainitsemisella ja sijoittamisella aikaan ja paikkaan, kuten seuraavassa K. I. Labanauskasin (2019, 49) julkaisemassa toisinnossa: ”Meren takana on ihmisiä, vieraita ihmisiä, joita kutsutaan nimellä *boyke*. Ennen heillä oli porolaitumet Taimyr-järven rannalla tundralla. Nyt heitä ei enää ole, he ovat kaukana meren takana.” (Käännös venäjästä kirjoittajan.) Tässä toisinnossa *šükše*-ihmisten sanotaan olevan edelleen olemassa mutta toisaalla, tarkemmin määrittelämättömässä paikassa meren takana, ja huomiot, joiden mukaan *šükše*-ihmisiä oli ennen vaan ei enää, ovat perinteessä muutenkin yleisiä (Simtšenko 1976, 63). Heidän aiemmat asuinsijansa sen sijaan ovat nganasaneille paljon läheisempiä – paikkoja, joissa he itsekin ovat liikkuneet. Kertomusten ajallisena kiinnostuskohdaksi on menneisyys, jossa *šükše*-ihmiset elivät nganasanien läheisyydessä. Kertomus jatkuu yleensä päähenkilön esittelyllä ja kohtaamisella *šükše*-ihmisten kanssa; toisinaan tähän liittyy päähenkilön eksyminen tai joutuminen muul-

la tavoin pois omasta kotakylästään. (Labanauskas 2019, 48–52.)

Päähenkilö päättyy lopulta *šūkše*-kansan kotakylään, jossa hän havainnoi kansan jäsenten kummallisia tapoja ja ulkonäköä. Eroa päähenkilön edustaman ”itsen” ja *šūkše*-kansan edustaman hiljaisen ”toisen” välillä tehdään muun muassa nimeämällä vaatetuksen, tapojen ja ruumiin erikoisia piirteitä (vrt. Ivtagina 2008, 300–301). *Šūkše*-ihmisten sanotaan muun muassa pukeutuvan eri tavalla kuin nganasanien ja pitävän suopunkia eri tavalla olkapäällään. He eivät syö lihaa vaan ainoastaan nuuhkivat sitä ja muistuttavat tässä suhteessa alisen maailman olentoja, joiden saatetaan myös kuvata ruokailevan poikkeuksellisella tavalla. Tämän lisäksi heitä kuvataan ruumiillisesti poikkeavina: heillä on vain yksi käsi ja yksi jalka, eikä heillä ole sukuelimiä, minkä vuoksi he eivät lisäännä tavalliseen tapaan, vaan heidän lapsensa kasvavat lihassa olevista silmistä (Dolgi 1976, 156–160; Labanauskas 2019, 48–52). Joidenkin tekstien draaman kaari myös kiteytyy erityisesti ruumiillisiin eroihin päähenkilön ja *šūkše*-kansan välillä. Esimerkiksi tässä artikkelissa tarkastellussa tekstissä sekä NSL-korpukseen sisältyvässä saman kertomuksen toisinnossa (Brykina ym. 2018, MDN_97_Chukchis_flkd) päähenkilö, nganasaninainen, on pää-

tynyt vieraaksi *šūkše*-kotaan, ja jäätyään yksin katsoo vastoin ohjeita tyynyn alle löytäen astian, jossa kaksi silmää kelluu. Kun nainen katsoo niitä, niiden pupillit muuttuvat valkoisiksi. Nainen päätelee niiden olevan *šūkše*-kansan lapsia, koska hän on nyt tappanut, ja päättää paeta peläten kodan isäntien suuttuvan. (Mt., MDN_97_Chukchis_flkd.031–034.) Kertomuksen loppuosa kuvaa pakoa, jonka aikana *šūkše*-ihmiset saavat naisen kiinni mutta säikähtävät nähdesään tämän sukuelimet: ”hän on haavoittunut, hän kuolee joka tapauksessa,” he sanovat ja lähtevät pois (mt., MDN_97_Chukchis_flkd.045–049).

Tyypillisesti *šūkše*-ihmiset ovatkin ainakin aluksi vieraanvaraisia mutta muuttuvat helposti pelokkaiksi tai vihamielisiksi, minkä takia päähenkilö joutuu pakenemaan takaa-ajettuna. Erityisesti kertomuksissa, joissa *šūkše*-ihmisiä kuvataan naiiveina ja hieman hölmöinä, näkyy temaattisia yhtymäkohtia venäläiseen tšuktšikertomusten perinteeseen. Venäläisessä folkloressa esiintyy tšuktšiaiheisia vitsejä, joissa Venäjän Kauko-Idässä elävä tšuktši-kansa kuvataan stereotyyppisinä ”villeinä” – ts. yhtäältä naiiveina ja hyväuskoisina, toisaalta vieraana ja vaarallisina (Sablin 2023). Toisaalta venäjän murteista tavataan myyttisen kansan merkityksessä muun muassa nimityksiä *tšuktši*, *tšutški*, *tšutši* (ven.

чукчи, *чучки*, *чучи*) ilman, että perinteessä esiintyisi mitään konkreettista yhteyttä tšuktšeihin. Äänneasun vaihtelu johtuu ainakin osin sekoittumisesta hyvin samassa merkityksessä käytetyn *tšuudi*-sanana (ven. *чудь*) kanssa. (Koroleva & Krotova-Garina 2021, 25.) Todennäköisesti nimitys *šūkše* ~ *šūbsi* on saatu nganasaniin juuri venäläisestä kertomusperinteestä. Osaltaan nganasanien *šūkše* kertomuksissa läsnä oleva humoristinen elementti lienee myös seurausta sukupuoliaiheeseen tabuluonteisuudesta (ks. edempänä).

Suurin osa *šūkše*-kertomuksista sijoittuu nganasanien omassa luokittelussa genreen nimeltä ”*hunserie jūrimia*”^{ku} (vanhat tarinat), johon kuuluvat tekstit käsittelevät tyypillisesti sukujen historiaa, nganasanien saapumista Taimyrille ja kohtaamisia muiden kansojen kanssa. Niiden tapahtumat sijoittuvat useamman sukupolven taakse menneisyyteen, eikä niissä kuvata esimerkiksi kertojan omia kokemuksia tai tämän lähisukulaisten suoraan todistamia tapahtumia. Boris Dolgi (1976, 22) pitää neuvostoliittolaisessa folkloristiikassa tyypillisen historioivan käsityksen mukaan genreen kuuluvia kertomuksia mytologisoituneena kuvauksena historiallisista tapahtumista. Folkloristi Karina Lukinin mukaan historioiva näkökulma folkloreteksteihin käsittelee niitä

ennen kaikkea suhteessa akateemiseen historian tutkimukseen kehystäen ne toisarvoisiksi tiedon lähteiksi ja ohittaen niiden muut merkitykset, jotka ovat monesti tilanteisia ja syntyvät tekstin esittäjän ja yleisön välisessä vuorovaikutuksessa. Tällöin tarkastelun näkökulma on Lukinin mukaan kulttuurin ulkopuolinen. Lukin argumentoi, että historiallisia tai historiallisiksi kehitettyjä tapahtumia kuvaavia folkloretekstejä tulisi tarkastella esitystilanteen kontekstissa huomioiden niille annetut yhteisön sisältä nousevat ajankohtaiset merkitykset ja tulkinnat enemmän kuin staattisina kuvauksina menneestä. (Lukin 2023, 25–26.) Vaikka kertoja eksplisiittisesti sijoittaa tekstin menneeseen aikaan, mikä nganasanin kohdalla tapahtuu tyypillisesti nimeämällä kertomus *hunserée jürimä²ku*-genren edustajaksi, kertomuksella on aina myös tilanteisia taiteellisia, sosiaalisia ja jopa poliittisia merkityksiä (vrt. Mould 2005, 257–262). Tästä näkökulmasta *sükse*-kansan toiseutta ja ruumiillista poikkeavuutta ei voi pitää ainoastaan historiallisten tosiasioiden mytologisoituneena heijastumana. Sen sijaan, että kertomuksissa etsittäisiin jonkin todellisen kansan piirteitä, on hedelmällisempää tarkastella, kuinka niissä esiintyviä toiseuden ja poikkeavuuden teemoja käsitellään esitystilanteessa.

Tilanteinen puhe, ruumiillinen vuorovaikutus

Keskustelututkimus on alun perin sosiologian piirissä syntynyt menetelmä, jonka tavoitteena on ihmisten välisten sosiaalisten suhteiden tutkiminen arkisten vuorovaikutustilanteiden yksityiskohtaisen tarkastelun kautta. Keskustelututkimus käsittelee sosiaalista vuorovaikutusta jäsentyneenä toimintana, jossa keskeistä on puheenvuoron vaihtuminen osallistujien välillä eli vuorottelujäsennys. (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Schegloff 2007; Clift 2016, 96–100.) Keskustelututkimus ja sen pohjalta syntynyt, erityisesti kielellisiin seikkoihin huomiota kiinnittävä vuorovaikutuslingvistiikka keskittyvät keskustelun rakentumiseen vuorottelujäsennyksen kautta ja siihen, millaisia *lingvistisiä* ja *ekstralingvistisiä* eli *kielenulkoisia* keinoja vuorovaikutustilanteen osanottajat käyttävät saavuttaakseen tavoitteensa (Couper-Kuhlen & Selting 2017, 14–18). Vuorovaikutuksen tavoitteet vaihtelevat tilannekohtaisesti, mutta lähes aina niihin kuuluu spesifimpien tavoitteiden lisäksi esimerkiksi osallistujien keskinäisen ymmärryksen ylläpitäminen sekä konsensuksen saavuttamisen tilanteen luonteesta ja osallistujien rooleista siinä (Schenken 1978, 63; Clift 2016, 186–231).

Ekstralingvistisillä keinoilla on vuorovaikutuksessa suuri merkitys. Etenkin kasvokkaisuudessa vuorovaikutuksessa osallistujat käyttävät eleitä ja ilmeitä sekä muita ruumiillisia resursseja merkitysten välittämiseen sekä rooleja ja tavoitteita ynnä muuta koskevan konsensuksen ylläpitämiseen, mutta näiden lisäksi merkittäviä keinoja ovat muun muassa katse, intonaatio, äänen voimakkuus ja tauot eli ilman puhetta olevat kohdat. (Goodwin 1980.) Vuorovaikutus saattaa tapahtua yhtäaikaaisesti jonkin fyysisen toiminnan kanssa ja limittyä siihen, jolloin siitä tulee merkityksellinen osa tilannetta (ks. esim. Hayashi 2005). Tauoilla ja hiljaisuuksilla eli toiminnan ja puheen väliaikaisilla poissaoloilla on yhteiskunnan makrotasolla useita funktioita, muun muassa odotus, lepo ja toiminnan rytmittäminen (Snow & Brissett 1986). Hyvin vastaavia funktioita on löydettävissä myös keskustelun mikrotason tauoista, jotka yhdistettynä eleisiin säätelevät muun muassa vuoron vaihtumista puhujalta toiselle tai viestivät mahdollisista ongelmista kuten muistikatkoista puheen tuotossa (Fox 2010, 1–2; Sokoreva & Sevchenko 2022; Kosmala 2023). Käsitellessään esimerkiksi taukoja ja epäroinnin ilmaisuja vuorovaikutuslingvistiikka nostaa tarkastelun keskiöön ilmiöitä, jotka jäävät perinteisessä kieliopin kuvauksessa vähäiselle huomiolle, ja joi-

ta harvoin merkitään korpuksiin ja muihin kielenaineistoihin. Muun muassa korjausten, epäröinnin ja taukojen yksityiskohtainen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että niillä on vuorovaikutustilanteissa omat funktionsa, jotka heijastuvat osallistujien reaktioihin (esim. Schegloff, Jefferson & Sacks 1977). Tämän perusteella voi ajatella, että eleiden puuttumisella, ts. ruumiillisella hiljaisuudella, on yhtä lailla merkitystä keskustelussa.

Vuorovaikutuksen multimodaalinen analyysi kiinnittää erityistä huomiota kielellisten resurssien lisäksi ruumiilliseen ilmaisuun kuten katseen suuntautumiseen, eleisiin, ilmeisiin ja kehon asentoon (Stievers & Sidnell 2005). Rajanveto tarkoituksellisen, esittävän elekielen ja hienovaraisemman ruumiillisen ilmaisun kuten asentojen välillä ei ole aina tarkkarajainen vaan pikemminkin jatkumo, jolle sijoittumista määrittävät tilanteiset tekijät (Andrén 2014, 153–155). Tyypillisesti kielenkäyttäjillä on kuitenkin kyky erottaa merkitykselliset eleet satunnaisista kehon liikkeistä ja luokitella erilaisia eleitä hyvin tarkasti jopa kuulematta puhetta, jonka yhteydessä eleet esitetään (Kendon 2004, 11). Puheeseen yhdistyessään eleet muun muassa voimistavat tai täydentävät tiettyjä merkityksiä ja ohjaavat kuulijoiden huomiota ja tulkintaa (Hayashi 2005, 27; Müller 2014, 132–134).

Cornelia Müller (2014, 141–142) luokittelee ekspressiiviset eleet neljään tyyppiin: 1) toiminnalliset eleet (*action for action*), jotka imitoivat tiettyä toimintaa, 2) muovailevat eleet (*object manipulation for object*), jotka esittävät objektin ikään kuin muovaillen sitä kässissä, 3) piirtävät eleet (*shape or path of object for an object*), jotka esittävät objektin piirtämällä sen muodon tai liikkeen suunnan sekä 4) olemusta mukailtavat eleet (*gestalt of object for an object*), joissa kehon osa muuttuu objektin representaatioksi. Eleiden ominaispiirteet toteutuvat fyysisessä tilassa suhteessa elehtijän kehoon (mt., 144–146). Tilanteen ulkopuolisena tutkijana en pääse samalla tavalla ”sisään” vuorovaikutukseen kuin alkuperäiset osallistujat, mutta ottamalla lähtökohdaksi osallistujien reaktiot voin lähestyä tilannetta heidän näkökulmastaan.

Silmät lautasella – ruumiillinen esitys osana kerrontaa

Koska kehon piirteet ja toiminnot ovat korostainen teema nganasanien *šükse*-narratiiveissa, ruumiilliset vuorovaikutuksen keinot tarjoavat perinteen esittäjälle erityisen mahdollisuuden elävöittää kerrontaansa sisällyttämällä siihen erilaisia eleitä. Kerronnan aikaan tapahtumiin suoraan liittyvät eleet

ovat odotuksenmukaisesti kompleksisia ja hyvin tarkoituksenmukaisia (vrt. Andrén 2014, 159–163). Seuraavassa analysoin eleiden käyttöä tarkastelun kohteena olevassa tekstissä kolmen esimerkin kautta. Olen litteroinut esimerkit käyttäen nganasanin ja venäjän kyrillisiä ortografioita sekä puheen ominaisuuksia ja eleitä kuvaavia merkkejä, minkä lisäksi olen translitteroinut ne latinalaiselle aakkostolle, transkriboinut ne ja lisännyt kieliopilliseen analyysiin perustuvan käännöksen ja glossauksen eli kieliopillisten morfeemien erittelyn. (Lyhenteet ks. liite 1.) Täydet alkukieliset esimerkit löytyvät liitteestä 2 (verkossa). Kunakin esimerkin yhteydessä annetaan lisäksi vapaamuotoisempi käännös. Olen säilyttänyt transkriptioissani puhujien käyttämän venäjän fonologisia ja kieliopillisia ominaispiirteitä kuten sananalkuisen *v > b*-muutoksen sekä suvun kategorian puuttumisen. Enin osa tekstistä on venäjäksi, joten olen käyttänyt kaarisulkeita ({}) nganasaninkielisten koodinvaihtojen erottamiseen. Tällä tavoin toivon säilyttäväni juuri sen kielellisen ilmaisumuodon, jolla alkuperäinen teksti on esitetty, ja jota pelkkä käännös ei mitenkään kykenisi välttämään (vrt. Laplander 2020, 190–191; Niemi 2020, 21).

Ensimmäinen esimerkki (alkukielisenä ks. liite 2, verkossa) sijoittuu kertomuksen alkupuolelle kohtaan, jossa pää-

henkilö, nganasaninainen, on eksynyt omasta kotakylästään ja näkee tundralla *šūkše*-kansan kotakylän. Tallenne alkaa tutkija Helimskin kehotuksella kertoa *šūkše*-kansasta. Osallistujat istuvat pöydän ääressä, Helimski itse on kameran takana, minkä vuoksi hänen eleitään tai katsettaan ei ole mahdollista havainnoida. Helimskin kehotuksen jälkeen TF ja KD keskustelevat hetken nganasaniksi kertomuksen aiheesta ja genrestä (KD: "Дюрымиа"ку." TF: "Мм. Дюрымы хунсэ тэ." – KD: "Tarina." TF: "Мм. Vanha tarina.") mutta pian KD ottaa kertojan roolin kääntämällä katseen Helimskiin (tai kameraan) ja korottamalla ääntään, minkä jälkeen seuraa miljöön ja henkilöiden esittely eli orientaatio (vrt. Labov & Waletzky 1967, 32) venäjäksi: "– – кочевали нганасаны. Тут нганасаны на- баба-то был, тут баба-то был... он пока охотится. Потерялся тут баба-то. Нганасанка." – "Nganasanit jutasivat. Siellä oli... nainen, sellainen... Hän metsästi. Hän eksyi, tämä nainen. Nganasani." Eksyttyään päähenkilö saapuu *šūkše*-kansan kotakylään.

Kertoessaan, kuinka päähenkilö saapuu *šūkše*-kansan kotakylään, TF katsoo ja samalla näyttää sormellaan pöydän vieressä olevasta ikkunasta ulos lausuman *не далеко* "ei kaukana" kohdalla. Ikkunan ulkopuolella on tundra, jossa kodat kertomuksen maailmassa sijaitse-

Esimerkki 1:

- 1 KD:[heilauttaa kädellä pään yli]
- 2 KD: sitten siellä tämä mennä.3SG ja
- 3 KD: [(yskii 7.0)]
- 4 KD: [käsi suulla]
- 5 KD: PREP tundra.DAT mennä.3SG
- 6 KD: [näyttää ulos ikkunasta etusormella]
- 7 KD: sitten nähdä.3SG tämä kota nähdä.3SG NEG kaukana

"Hän menee ja... (yskii) Menee tundralla. Sitten hän näkee kodan, se ei ole kaukana."

vat. Katse ikkunasta viittaa myös läheisyyteen; kodat eivät ole kaukana kertomuksen päähenkilöstä, ikään kuin ne olisivat kertojan ja yleisönkin näkökulmasta aivan ikkunan takana. Ele ikkunaa kohti on samanaikaisesti sekä indeksin eli osoittava että symbolinen, sillä se yhtäältä viittaa suoraan fyysiseen paikkaan (tundra), johon myyttiset tapahtumat heijastuvat, mutta toisaalta sen viittauksen kohteena on myös *šūkše*-kota, joka ei ole olemassa fyysisessä todellisuudessa ikkunan takana vaan sijoittuu myyttiseen maailmaan (vrt. Laptander 2020, 200–201). Katseen avulla puhujat voivat siis sekä osoittaa keskittymisensä suuntautumista käsillä olevaan tilanteeseen (esim. katsomalla sillä hetkellä äänessä olevaa henkilöä tai toisaalta puhuttavia ollessaan itse kertojana) että viitata symbolisesti kertomuksen sisäiseen paikkaan ja suunnata kuulijoiden huomio siihen.

Nainen jää asumaan kotaan nauttien *šūkše*-kansan vieraanvaraisuudesta, kunnes eräänä päivänä löytää kodasta lautasen, jolla kelluu silmäpari. *Šūkše*-kansan lisääntyminen hieman sammakoiden tapaan vedessä kelluvista silmistä on muissakin kertomuksen toisinnissa esiintyvä motiivi ja yksi kansan ruumiillisen toiseuden manifestaatioista. Tässä toisinnossa silmien löytäminen edustaa lisäksi käännekohtaa, jossa kertomukseen ilmestyy vaaran elementti. Katsomalla silmiin päähenkilö "pilaa" ne tappaen *šūkše*-isäntiensä syntymättömät lapset, mistä nämä suuttuvat.

Toisessa esimerkissä (alkukielisenä ks. liite 2, verkossa) KD kertoo silmien uimisesta lautasella esittäen samalla kyseistä motiivia pöydällä olevan oikean lautasen avulla (rivi 6). Eleeseen limitteyy myös TF:n vuoro (rivi 7) sekä Helimskin lyhyt, myöntöpartikkelin sisältävä vuoro (rivi 9). KD esittää kertomuk-

Esimerkki 2:

- 1 KD: [katse alas (0.3) → katse lautaseen]
2 KD: nyt tämä-PRT *šükse*-PRT
3 KD: silmä.PL-PRT tämä lautanen paikka.PRE
4 KD: [ottaa lautasen]
5 KD: erikseen
6 KD: [pyörittää sormea lautasen reunaa pitkin (4.1).]
7 TF: yksi silmä
8 KD: PREP vesi-PRE
9 Hel: [m-hm]
10 KD: uida.3PL siellä silmä.PL
11 Hel: oh

KD: "Sitten tämä *šükse*... No, silmät lautasella. Erikseen."
TF: "Yksi silmä."
Hel: "M-hm."
KD: "Mm. Vedessä. Siellä silmät uivat."
Hel: "Oi."

sessä esiintyvän objektin toimintaa käyttäen apuna kerrontatilanteen fyysisestä ympäristöstä löytyvää vastaavaa esinettä, mikä osoittaa, että kertojan ja yleisön omien fyysisten kehojen lisäksi myös ympäristön esineet voivat väliaikaisesti toimia ilmaisun välineinä. Esineitä voidaan ottaa multimodaalisen kerronnan välineiksi spontaanisti ja palauttaa sen jälkeen takaisin arkiseen käyttötarkoitukseensa; hieman toisen esimerkin jälkeen KD ottaa pöydältä lasin ja juo, ilman että sillä on symbolista funktioita tai mitään muutakaan ilmeistä tekemistä kertomuksen tapahtumien kanssa (vrt. Andrén 2014, 163). Eleen yhteydessä kertomuksen ulkoinen objekti esittää

symbolisesti kertomuksen sisäistä objektia, samalla kun kertoja tekee piirtävän eleen, joka esittää kertomuksen sisäisten objektien (silmit) liikettä. Uivien silmämunien esittäminen lautasen avulla toimii sekä kertomuksen käännekohdaksi painottavana että sen keskeistä motiivisia selventävänä eleenä. Onkin mielenkiintoista, että juuri tässä kohdassa TF puuttuu kertomuksen kulkuun ja alkaa täydentää KD:n puhetta. Alussa KD on ottanut nopeasti kertojan roolin, mutta tietyssä, erityisesti kulttuurista tietoa sisältävissä kohdissa TF liittyy keskusteluun muuttaen yhden kertojan kertomuksen kahden kertojan rinnakkais- ja vuoropuheluksi. Käytän rinnakkaispu-

helun käsitettä, kuvaamaan sitä, kuinka tällaisissa kohdissa KD ja TF eivät niinkään keskustele keskenään kuin puhuvat Helimskille, joka on yksinään päätynyt yleisön rooliin. Tämä lienee ensisijaisesti seurausta siitä, että kyseessä on kenttälingvistinen dokumentaatiotilanne, jolle ominainen haastattelijan ja haastateltavan välinen työnjako on osallistujille jo entuudestaan tuttu, sekä tietenkin ennen kaikkea siitä, että kaikkein vähiten kulttuurista kompetenssia tilanteessa on tutkija Helimskillä, joka nganasanikulttuurin ulkopuolisen asemansa takia päätyy opastuksen kohteena olevan rooliin.

Kolmas esimerkki (kokonainen alkukielisenä ks. liite 2, verkossa) on multimodaalisen ilmaisun näkökulmasta monimuotoisin; siihen sisältyy useita eleitä, jotka jatkuvat vuoronvaihtojen yli ja vaativat runsaasti fyysisistä tilaa. Esimerkissä KD kuitenkin esittää kokonaisen liikesarjan, joka kuvaa päähenkilön toimintaa. Päähenkilö joutuu pakenemaan vihaisia *šükse*-ihmisiä, jotka uhkaavat tappaa hänet. He saavat päähenkilön kiinni, jolloin tämä riisuutuu, menee mahaan makaamaan ja paljastaa näille sukuelimensä, minkä KD esittää pantomiimina kerronnan lomassa (rivit 16–22). *Šükse*-ihmiset, joilla ei itsellään ole sukuelimiä, kuvittelevat päähenkilöllä olevan avohaavan, jota he pelästävät ja lähtevät pois.

Päähenkilö onnistuu karkottamaan takaa-ajajat ja onnistuu pääsemään takaisin nganasanien kotakylään: ”Тут баба-то теперь куда-то охотники нашли. Вот тогда живой стал.” – ”Tämän naisen sitten löysivät [nganasani-]metsästäjät. Siten hän jäi henkiin.” Kohta, jossa päähenkilö pelästyttää häntä jahtaavat *šükše*-ihmiset pois paljastamalla näille sukuelimensä, on selvästi kertomuksen dramaattinen huippukohta ja resoluutio (vrt. Labov & Waletzky 1967, 39). Kyseessä on myös humoristiseksi tulkittu kohta, mihin viittaa ennen kaikkea se, että kuulijat nauravat. Leikkaamisesta esittävä ele omalta osaltaan korostaa *šükše*-kansan naiivia väärinkäsitystä, johon kertomuksen humoristisuuskin suurelta osin perustuu. Onkin sopivaa, että juuri tähän kohtaan kertomusta sijoittuu tekstin suurin ja monimutkaisin elekkonaisuus, johon sisältyvien eleitten toteuttamiseen kertoja käyttää koko kehoaan, ja johon kuuluu sekä toiminnallisia että objektin olemusta mukailevia piirteitä. Leikkaamisen imitointi ja makuulle meneminen ovat sinänsä toiminnallisia eleitä, mutta etenkin viimeksi mainitussa voi nähdä myös yhtymäkohtia olemusta mukaileviin eleisiin, sillä sen aikana kertojan keho ei ainoastaan esitä symbolisesti tiettyä toimintaa vaan muuttuu kokonaisuudessaan kertomuksen sisäisen objektin (päähenkilön kehon) repre-

Esimerkki 3:

1 KD: tämä nainen-PRT haalari käyttää.3SG
 2 KD: [nousee ylös ja vie kädet olalle ja siitä vyötärölle (3.8)]
 3 Hel: aga
 4 KD: {naisten.haalari} käyttää.3sg
 5 KD: [vie kädet olalle ja alas (1.0)]
 6 KD: {naisten. haalari} ja {alushousut (?)} käyttää.?3SG

KD: "Tällä naisella on haalari. Naisten haalari. Naisten haalari ja alushousut."

[illegible]

KD: ”Hän riisui housunsa. Täysin alasti. Hän meni makaamaan tällä tavalla. Meni makaamaan. Hän näytti kaiken.”

sentaatioksi. Esittämällä suoraan kertomuksen henkilön kehon asennon oman kehonsa avulla KD voi myös välttää saannallisesti monimutkaisen selostuksen laatimisen ja sen sijaan yksinkertaisesti

suunnata kuulijoiden huomion fyysiseen toimintaansa demonstratiivipronominin avulla (*Бот так лежал.* – ”Hän meni makuulle näin.”) Väitän, että tässä kertomuksen kohdassa enemmän pu-

heen puuttumista ei tule pitää varsinaisena hiljaisuutena, sillä kerronta jatkuu puhetta täydentävän eleen muodossa.

Edellä tarkastellut esimerkit osoittavat, kuinka kertoja voi hyödyntää puheilmaisun lisäksi erilaisia multimodaalisia resursseja kuten eleitä, asentoa ja saatavilla olevia esineitä kertomuksen draaman kaaren rakentamiseen ja merkitysten välittämiseen. Tallenteella esiintyy lisäksi hienovaraisempaa elekieltä, esimerkiksi katseita ja asennon vaihtoja aivan kuten missä tahansa arkisessa keskustelussa. Elekielellä on siis samanaiskaisesti useita tärkeitä tehtäviä osana kerrontatilannetta. Voi kuitenkin väittää, että *šükse*-perinteen paikkaan ja kehoon liittyvällä tematiikalla on erityistä vaikutusta siihen, kuinka eleitä käytetään osana kerrontaa. Aivan kaikki tilanteessa tapahtunut ruumiillinen vuorovaikutus ei ole kuitenkaan tallentunut videolle; esimerkiksi kuvaajana toimivan tutkija Jevgeni Helimskin eleitä tai katseen suuntautumista ei voi suoraan nähdä, sillä hän on kameran takana. Helimskin osalta tallenteella voidaan sanoa vallitsevan lähes täydellinen ruumiillinen hiljaisuus, sillä hänen liikkeistään ja toiminnastaan saadaan vihteitä ainoastaan kameran kuvakulman ja mahdollisesti toisten osallistujien reaktioiden perusteella. Sen sijaan KD:n ja TF:n voi havaita välittävän ruumiin-

kielen avulla viestejä silloinkin, kun nämä eivät puhu. Tundranenetsien *sihirtja*-perinnettä tutkineen Roza Laptanderin (2019, 200–201) mukaan kerronan aikana narratiivinen aika ja paikka heijastuvat todelliseen aikaan ja paikkaan tundralla sijaitsevien *sihirtjojen* asumusten kautta. Nganasanien *šükse*-perinteessä voi nähdä vastaavan heijastumisen aikaan ja paikkaan – ja lisäksi kertojan omaan kehoon, joka muuttuu ilmaisun välineeksi siinä missä puhekin.

Lopuksi

Käsitykset erilaisista aiemmin eläneistä tai mahdollisesti nykyisinkin elävistä mutta jollain tavalla aliseen maailmaan assosioituvista kansoista ovat yleisiä Pohjois-Euraasian arktisilla alueilla (ks. esim. Bravina & Petrov 2018; Laptander 2020; Lukin 2021). Tällaisilla teksteillä on selvästi kulttuurista merkitystä riippumatta siitä, miten niitä voidaan tai halutaan historiallisesti tulkita. Toisinaan käsitys näiden toisten kansojen sulautumisesta omaan kansaan (so. itseen) nousee perinteestä itsestään, toisinaan taas kansojen todetaan vain ikään kuin hävinneen tai menneen pois (esim. Bravina & Petrov 2018: 119–121). Suhde toiseuteen jää tällöin ambivalentiksi: yhtäältä toisesta voi tulla osa itseä, toisaalta toinen voidaan sijoittaa etälle itsestä

niin maantieteellisesti kuin ajallisestikin. Tästä seuraa, että kussakin kerrontatilanteessa osallistujat voivat hyödyntää molempia näkökulmia tarpeen mukaan. Tarkastelemissani nganasanien *šükse*-perinnettä edustavassa tekstissä korostuvat tilallisuus ja ruumiillinen poikkeavuus, joiden esittämiseksi kertoja hyödyntää kielellisten keinojen lisäksi esittäviä ja indeksisiä eleitä kuten pantomimiikkaa ja osoittamista. Kertomuksen tapahtumiin liittyvät eleet voivat olla niin ikonisia kuin indeksisiäkin. Ruumiillisella esittämisellä on lisäksi tärkeä rooli osallistujien keskinäisen ymmärryksen rakentajana sekä kertomuksen huippukohdan osoittajana. Aivan kuten muissakin vuorovaikutustilanteissa, osallistujat hyödyntävät kaikkia käytössään olevia resursseja vuorovaikutuksen jatkuvuuden varmistamiseen. Kerrontatilanne tapahtuu tietyssä fyysisessä tilassa, jossa osallistujien kehot eivät ole pelkkä passiivinen välttämättömyys kertomuksen tuottamiseksi ja vastaanottamiseksi (ts. elimistö, joka mahdollistaa puheen tuottamisen sekä aistimisen ja ymmärtämisen) vaan aktiivisia vuorovaikutuksen välineitä.

Tarkastelemalla kerrontatilannetta sisältä käsin, ottaen lähtökohdaksi puhujien omat reaktiot, on mahdollista kiinnittää huomiota kulttuurisiin ja tilanteisiin merkityksiin, joita osallistujat an-

tavat kerronnalle samalla kun itse tuotavat sitä, jolloin puhujien näkökulmanousee analyysin keskiöön. Kuten Leisiö (2016, 50–51) huomauttaa, nganasanit eivät omasta näkökulmastaan ole perifeerisiä eikä Taimyryn tundra ole heille maantieteellisesti perifeerinen alue. Vastaavasti vuorovaikutustilanne on ajallisesti ja tilallisesti osallistujien toiminnan keskiössä riippumatta siitä, millä kielellä se tapahtuu ja mitä aiheita se käsittelee, mikä on ilmeistä jo puhujien tarkkaavaisuuden suuntautumisesta meilläään olevaan keskusteluun. Keskustelun aihe, šükse-kansa ja siihen liittyvät kertomukset, ei KD:n ja TF:n näkökulmasta ole perifeerinen sen paremmin maantieteellisesti kuin kulttuuriestikaan, vaikka kyse on hyvin paikallisesta perinteestä ja kielimuodosta, jota vain harvat ihmiset käyttävät. Nganasanin kielenä on vaarassa sammua, sillä sen välittyminen seuraavalle sukupolvelle on katkennut vuosikymmeniä sitten, mutta puhujien tallenteella käyttämä nganasanivaikutteinen venäjä on kielimuotona jo käytännössä hävinnyt, sillä nykyisin jäljellä olevat nganasanin puhujat ovat kasvaneet erilaisissa olosuhteissa kuin vanhemmat puhujasukupolvet ja omaksuneet venäjän toisena äidinkielenään. Tallenteella olevan keskustelun kaltaista tilannetta olisi enää nykyisin todennäköisesti mahdotonta todistaa.

Tekstin aineellisuuden teema toistuu vielä kiinnitettäessä huomiota itse tallenteen fyysiseen muotoon: kyseessä on alun perin analogisella videokameralla kuvattu nauha, joka on ilmeisesti tallennustilan säästämiseksi käynnistetty juuri tässä artikkelissa analysoidun keskustelutallenteen alussa, ja joka katkeaa äkiti sen päätyttyä; joko kamera on sammutettu tai nauhan päälle on myöhemmin tallennettu muuta. Aineiston perusteella on selvää, että vuorovaikutustilanne on jatkunut tallentamisen ulkopuolella, mutta tallentamattomat kohdat ja kuvan ulkopuolella olevat kohteet jäävät pysyviksi hiljaisuuksiksi jälkipolvien tutkijoille, joiden ei ole mahdollista esittää tilanteen osallisille lisäkysymyksiä; sekä nganasanin puhujat KD ja TF että tutkija Jevgeni Helimski ovat poistuneet keskuudestamme.

VIITTEET

1. Kiitän Valentin Gusevia tallennetta koskevien taustatietojen välittämisestä.
2. Nimitys tulee nganasanin sanasta *ɲanaʼsa*, mon. *ɲanaʼsaneʼ*, joka merkitsee ihmistä. Nganasanien omakielinen nimitys on *ɲaa* ja kielen nimitys *ɲaa šieje*.

LÄHTEET

Afanasʼjeva (1990) = Афанасьева, Г. М. (1990) *Традиционная система воспроизводства нганасан: Проблемы репродукции обособленных популяций*. Том I. Москва: Академия наук СССР

Anderson, David G. (2000) *Identity and Ecology*

in Arctic Siberia: The Number One Reindeer Brigade. Oxford: Oxford University Press.

Anderson, David G. (2011) The polar census and the architecture of enumeration. Teoksessa David G. Anderson (toim.) *The 1926/27 Soviet Polar Census Expeditions*. New York & Oxford: Berghahn Books, 1–32.

Anderson, David G. & Arzyutov, Dmitry V. (2016) The construction of Soviet ethnography and “The peoples of Siberia”. *History and anthropology* 27(2), 183–209. <http://dx.doi.org/10.1080/02757206.2016.1140159>

Andrén, Mats (2014) On the lower limit of gesture. Teoksessa Mandana Seyfeddinipur & Marianne Gullberg (toim.) *From Gesture in Conversation to Visible Action as Utterance: Essays in honor of Adam Kendon*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 153–174.

Ben-Amos, Dan (1971) Toward a definition of folklore in context. *The Journal of American Folklore* 84(331), 3–15. <https://www.jstor.org/stable/539729>

Bravina & Petrov (2018) = Р. И. Бравина & Д. М. Петров (2018) Племена, «ставшие ветром»: к вопросу о автохтонном субстрате в этнокультурогенезе якутов. *Вестник археологии, антропологии и этнографии* 41(2), 119–127.

Brykina, Maria, Gusev, Valentin, Szevérenyi, Sándor & Wagner-Nagy, Beáta (2018) *Nganasan Spoken Language Corpus (NSLC)*. Version 0.2. Hamburger Zentrum für Sprachkorpora. <http://hdl.handle.net/11022/0000-0007-C6F2-8> (Tarkistettu elokuussa 2024)

Clift, Rebecca (2016) *Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Couper-Kuhlen, Elizabet & Selting, Margret (2017) *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dobžanskaja (2013) = О. Э. Добжанская (2013) История изучения нганасанского шаманства. *Томский журнал лингвистических и антропологических исследований* 2/2013, 100–105.

Dobžanskaja (2020) = О. Э. Добжанская (2020) Сказание про оспу (болезни и эпидемии в повествовательном фольклоре нганасан). *Научный вестник арктики* 9, 50–55.

Dolgh (1952) = Б. О. Долгих (1952) Происхождение нганасанов. *Сибирский этнографический сборник* I, 5–87.

Dolgiĥ (1976) = Б. О. Долгих (1976) *Сказки и предания нганасан*. Москва: Наука.

Fox, Barbara A. (2010) Introduction. Teoksessa Nino Amiridze, Boyd H. Davis & Margaret MacLagan (toim.) *Fillers, Pauses, and Placeholders*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1–9.

Georges, Robert A. (1969) Toward an understanding of storytelling events. *The Journal of American Folklore* 89(326), 313–328. <https://www.jstor.org/stable/539777>

Goodwin, Charles (1980) Restarts, pauses, and the achievement of a state of mutual gaze at turn-beginning. *Sociological Inquiry* 50(3–4), 272–302. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1980.tb00023.x>

Hayashi, Makoto (2005) Joint turn construction through language and the body: Notes on embodiment in coordinated participation in situated activities. *Semiotica* 156(1/4), 21–53.

Helimski (1989/2000) = Е. А. Хелимский (1989/2000) Самодейская лингвистическая реконструкция и праистория самодийцев. Teoksessa Е. А. Хелимский: *Компаративистика, уралистика. Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры, 13–25.

Helimski (1993/2000) = Е. А. Хелимский (1993/2000) Заимствования из православной религии и советской идеологии в ритуальной практике нганасанского шамана. Teoksessa Е. А. Хелимский: *Компаративистика, уралистика. Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры, 159–160.

Helimski, Eugene (1997) Factors of Russianization in Siberia and linguo-ecological strategies. Teoksessa Hiroshi Shoji & Juha Janhunen (toim.) *Northern Minority Languages: Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology, 77–92.

Hlobystin (1969) = А. П. Хлобыстин (1969) Новое о древнем населении Таймыра. *Происхождение аборигенов Сибири*, 139–141.

Ivtagina (2008) = Лариса Сергеевна Ивтагина (2008) Противопоставление «Свой/чужой» в чукотских героических сказаниях о столкновениях с коряками. *Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология* 9/2008, 294–302.

Jefferson, Gail (1978) Sequential aspects of storytelling in conversation. Teoksessa Jim Schenken (toim.) *Studies in the Organization of Conversational Interaction*. New York: Academic Press, 219–248.

Kaheinen, Kaisla (2021) Nganasanin itsekor-

jaus: korjaustoiminnot ja korjauksen pragmaattiset merkitykset. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 98, 235–277. <https://doi.org/10.33340/susa.95338>

Kaheinen, Kaisla (2023) *Etymologia ex silentio. Nganasanin äännehistoria ja kielikontaktit*. Dissertationes Universitas Helsingiensis 111. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kendon, Adam (2004) *Gesture: Visible Action as Utterance*. Cambridge University Press.

Koroleva & Krotova-Garina (2021) = Светлана Ю. Королева & Анастасия В. Кротова-Гарина (2021) Предки: мифологические персонажи и их названия в устной традиции коми-пермяков. *Folklore: Structure, Typology, Semiotics* 4(4), 10–39. <http://dx.doi.org/10.28995/2658-5294-2021-4-4-10-39>

Kosmala, Loulou (2023) Exploring the status of filled pauses as pragmatic markers: the role of gaze and gesture. *Pragmatics and Cognition* 29(2), 272–296. <https://doi.org/10.1075/pc.21020.kos>

Kosterkina & Helimski (1994) = Надежда Костеркина & Евгений Хелимский (1994) Малые камлания большого шамана. Teoksessa Е. А. Хелимский (toim.) *Таймырский этнолингвистический сборник. Выпуск первый. Материалы по нганаманскому шаманству и языку*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет. 17–146.

La Martinière, Pierre Martin de (1971/1976) *Voyage des pays septentrionaux: dans lequel se void les mœurs, maniere de vivre, & superstitions des Norweguiens, Lapons, Kiloppes, Borandiens, Syberiens, Samojedes, Zembliens, Islandois*. Seconde Edition. Paris: Chez Louis Vendorsme, libraire au Palais dans la Salle Royale, au sacrifice d'Abraham.

Labanauskas (2019) = К. И. Лабанаускас (2019) *Происхождение нганасанского народа*. Дудинка: Таймырский дом народного творчества.

Labov, William & Waletzky, Joshua (1967) Narrative analysis: oral versions of personal experience. Teoksessa June Helm (toim.) *Essays on Verbal and Visual Arts. Proceedings of the 1966 Spring Meeting of the American Ethnological Society*. Seattle & London: University of Washington Press, 12–44.

Laptander (2020) = Р. И. Лаптандер (2020) Водные, подземные и небесные олены сихиртя. Teoksessa Е. В. Горко, А. М. Певнов, М. Ю. Пупынина, А. А. Сюрюн & А. Ю. Урманчева (toim.) *Лингвистика и другие важные вещи. Памяти Александра Павловича Володина (1935–2017)*. Санкт Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 184–227.

Lašuk (1958) = А. П. Лашук (1958) *Очерк этнической истории Печорского края*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.

Leisiö, Larisa (2016) Nganasanin arktisessa periferiassa. *Idäntutkimus* 23(4), 37–53.

Leisiö (2022) = Лариса Лейсиё (2022) Типология переключения кодов на примере русско-финских и нганасанско-русских языковых контактов. Teoksessa Valentin Gusev & Anna Urmanchieva (toim.) *Siberica et Uralica: In memoriam Eugen Helimski*. Studia Uralo-Altaica 56. Szeged: University of Szeged, 179–196. <https://doi.org/10.14232/sua.2022.56>

Lin, Angel M.Y. & Li, David C.S. (2012) Code-switching. Teoksessa Marilyn Martin-Jones, Adrian Blackledge & Angela Creese (toim.) *Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge, 470–481. <https://doi.org/10.4324/9780203154427>

Lukin, Karina (2011) *Elämän ja entisyyden maisemat: Kolgujev nenetsien arjessa, muistelussa ja kerromnassa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Lukin, Karina (2021) Domesticated mammoths: Mythic and material in Nenets verbal tradition on ya' xora. *Multilingua* 40(4), 511–536. <https://doi.org/10.1515/multi-2020-0059>

Lukin, Karina (2023) Encountering the Tsar. Nenets epic singing as a representation of historicity. *Suomen antropologi* 47(3), 18–38.

McDowell, John Holmes (2018) Folklore and sociolinguistics. *Humanities* 7(1), 9. <http://dx.doi.org/10.3390/h7010009>

Mould, Tom (2005) The paradox of traditionalization: Negotiating the past in Choctaw prophetic discourse. *Journal of Folklore Research* 42(3), 255–294. <https://www.jstor.org/stable/3814917>

Müller, Cornelia (2014) Gesture as “deliberate expressive movement.” Teoksessa Mandana Seyfeddinipur & Marianne Gullberg (toim.) *From Gesture in Conversation to Visible Action as Utterance: Essays in honor of Adam Kendon*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 127–152.

Niemi, Jarkko (2020) Länsi-Siperian pohjoisten kulttuurien lauluesitysten tekstuaalisen analyysin näkökulmia. *Kulttuurintutkimus* 37(1–2), 18–31.

Попов (1948) = А. А. Попов (1948) *Нганасаны*. Вып. 1. Материальная культура. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

Prokofjev (1940) = Г. Н. Прокофьев (1940) Этнология народностей Обь-Енисейского бассейна. *Советская этнология* 3/1940, 67–76.

Saarikivi, Janne (2007) On the Uralic substrate toponymy of Arkhangelsk region: Problems of research methodology and ethnohistorical interpretation. *Onomastica Uralica* 4, 45–109.

Sablin, Ivan (2023) Have you heard a Chukchi joke? In search of other Soviet comedies. *Ab Imperio* 4/2023, 113–119. <https://doi.org/10.1353/imp.2023.a922258>

Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50(4,1), 696–735. <https://doi.org/10.2307/412243>

Salminen, Tapani (2023) On the demography, endangerment, and revitalization of the Uralic languages. Teoksessa Daniel Abondolo & Riitta-Liisa Valijärvi (toim.) *The Uralic Languages*. Second edition. London & New York: Routledge, 81–116. <https://doi.org/10.4324/9781315625096-2>

Salvolkskul (2005) = C. C. Саволскул (2005) Борис Долгих – регистратор Приполярной переписи. Teoksessa А. Дж. Андерсон (toim.) *Туруханская экспедиция Приполярной переписи: Этнография и демография малочисленных народов Севера*. Красноярск: Красноярский краевой краеведческий музей. 64–78.

Schegloff, Emanuel A. (2007) *Sequence Organization in Interaction. Volume 1: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail & Sacks, Harvey (1977) The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53(2), 361–382. <https://doi.org/10.2307/413107>

Schenken, Jim (1978) Identity negotiations in conversation. Teoksessa Jim Schenken (toim.) *Studies in the Organization of Conversational Interaction*. New York: Academic Press, 57–78.

Shimkin, Demitri B. (1990) Siberian ethnography: Historical sketch and evaluation. *Arctic Anthropology* 27(1), 36–51.

Simtšenko (1976) = Ю. Б. Симченко (1976) *Культура охотников на оленей Северной Евразии*. Москва: Наука.

Slezkine, Yuri (1992) From savages to citizens: The cultural revolution in the Soviet far north, 1928–1938. *Slavic Review* 51(1), 52–76. <https://www.jstor.org/stable/2500261>

Snow, Robert P. & Brissett, Dennis (1986) Pauses: Explorations in social rhythm. *Symbolic Interaction* 9(1), 1–18. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/si.1986.9.1.1>

Sokoreva, Tatiana & Sevchenko, Tatiana (2022) The role of pause in interaction: a case of polylogue. Teoksessa S. R. Mahadeva Prasanna, Alexey Karpov, K. Samudravijaya & Shyam S. Agrawal (toim.) *Speech and Computer. SPECOM 2022. Lecture Notes in Computer Science* vol 13721. Cham: Springer, 641–650. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20980-2_54

Stivers, Tanya & Sidnell, Jack (2005) Introduction: Multimodal interaction. *Semiotica* 2005, 1–20.

Szeverényi, Sándor & Wagner-Nagy, Beáta (2011) Visiting the Nganasans in Ust-Avam. Teoksessa Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.) *Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities*. Uralica Helsingiensia 5. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 385–404.

Szeverényi, Sándor & Wagner-Nagy, Beáta (2022) Nganasan language materials in space and time. Teoksessa Valentin Gusev & Anna Urmanchieva (toim.) *Siberica et Uralica: In memoriam Eugen Helinski*. Studia Uralo-Altaica 56. Szeged: University of Szeged, 139–164. <https://doi.org/10.14232/sua.2022.56>

VPN (2020) = Всероссийский перепись населения. Итоги ВПН-2020. Том 5 Национальный состав и владение языками. Таблица 1. Национальный состав населения. https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Natsionalnyj_sostav_i_vladienie_yazykami (Tarkistettu elokuussa 2024)

Wagner-Nagy, Beáta (2022) Nganasan. Teoksessa Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso & Elena Skribnik (toim.) *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Oxford: Oxford University Press, 752–776. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0037>

Ziker, John P. (2011) Subsistence and residence in the Putoran Uplands and Taimyr Lowlands in 1926–27. Teoksessa David G. Anderson (toim.) *The 1926/27 Soviet Polar Census Expeditions*. New York & Oxford: Berghahn Books, 244–267.

FT Kaisla Kaheinen on suomalais-ugrilaiseen eli uralilaiseen kielikuntaan kuuluviin samojedikieliin erikoistunut kielen-tutkija, joka työskentelee tällä hetkellä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen postdoc-tutkijana Helsingin yliopistossa. Hänen vuonna 2023 ilmestynyt väitöskirjansa *Etymologia ex silentio: Nganasanin sanasto ja äännehistoria* käsittelee nganasa-

nin kielen historiaa ja Taimyrin niemimaan kadonneita kieliä.

LIITE 1

Transkriptiolyhenteet

.	lausuman loppua kohden laskeva intonaatio
,	lausuman loppua kohden nouseva intonaatio
(.)	alle 0,3 sekunnin tauko
(0.3)	yli 0,3 sekunnin tauko (kesto sekunteina)
:::	äänteen pidentymä
↑	äkillisesti nouseva intonaatio
[sana]	päällekkäisyys puheessa tai toiminnassa
->>>>	ele jatkuu
[(0.3)]	(eleen yhteydessä) eleen kesto sekunteina
((??))	kokonaan epäselvä kohta
((sana))	osittain epäselvä kohta
{sana}	nganasaninkielinen katkelma

Glossauslyhenteet

3SG	yksikön kolmas persoona
3PL	monikon kolmas persoona
DAT	datiivi
INF	infinitiivi
INTJ	interjektio
NEG	kieltomuoto
PP	postpositio
PRE	prepositionaali
PREP	prepositio
PRT	partikkeli
PST	mennyt aika

Kielten lyhenteet

ngan.	nganasani
TN	tundranenetsi
ven.	venäjä